

Подружні зради і князі-бастарди на Русі у X–XIII ст.

<http://likbez.org.ua/ua/supruzheskie-izmeny-i-knyazy-bastardy-na-rusi-v-h-hiii-vv.html>

Життя родин середньовічних династій, попри важливий обов'язок слугувати належним прикладом високоморального християнського володаря для своїх людей, як правило, було далеким від ідеалу. Шлюби укладалися, головню, батьками наречених з метою династичного, політичного, військового (а переважно, всього одразу) врегулювання якихось справ між собою, а не з любові та природного потягу молодих осіб один до одного. Відтак, подружнє життя останніх часто було сповненим драматичних «стрибків у гречку», «походеньок», що нерідко завершувалися народженням **бастардів** – позашлюбних дітей. Також чимало питань викликали канонічність окремих, укладених з політичних чи інших міркувань, шлюбів.

Європейське середньовіччя знає чимало ласих до плоті правителів, історії відносин з жінками котрих обросли великою кількістю легенд. До таких відносимо, наприклад, короля Польщі Казимира III (1333–1370), короля Угорщини Сигізмунда Люксембурзького (1387–1434), короля Франції Карла VII (1403–1461) та багатьох інших, одіозних Генріха VIII з династії Тюдорів (1491–1547) чи московського царя Івана IV (1530–1584). Поряд з цим, нам добре відомі й знамениті бастарди, які, з огляду на існуюче право не мали жодного шансу увіковічнити своє ім'я в історії, але завдяки особистим якостям все ж добилися цього. Серед них – майордом Австразії Карл Мартелл (686–688–741), нормандський герцог та підкорювач Англії Вільгельм Завойовник (інше прізвисько «*Бастард*», 1027/28–1087), а також – з точки зору далеко не всіх європейських дворів – королева Англії Єлизавета I (1533–1603). Середньовічне суспільство було вщент наповнене бастардами, вельможних з яких від їхніх законно народжених братів чи сестер відрізняло лише перекреслене чорним пасом навскіс родове геральдичне зображення.

Златник князя Володимира Святославича

Не бракувало інтимної позасімейної пікантності й у династії Рюриковичів, причому, як її чоловічої, так і жіночої частини. Одна з головних постатей цієї родини – майбутній київський князь, пізніше канонізований христитель Русі **Володимир** (960–1015) народився від зв'язку свого батька Святослава Ігоревича (942–972) з рабинею-ключницею Малушею

(940–944–?), що ніяк не могло вважатися законним навіть серед нехрещеної скандинавсько-слов'янської громади. Подобиці ж його сімейного життя до та після хрещення – досі предмет гострих наукових дискусій.

Надалі активними стосунками «на стороні» особливо відзначалися галицькі князі з умовної династії Ростиславовичів. Історія позасімейних відносин при живій дружині, доньці суздальського князя Юрія Володимировича († 1157), Ользі († 1182), **Ярослава Володимирковича**, прозваного у «*Слові о полку Ігоревім*» *Осмоислом* (бл. 1130–1187) із представницею тюркського за походженням роду Чагр Настасією стало найпоказовішим у XII ст. Галицьке боярство силою змусило князя повернутися до законної дружини, а коханку 1173 р. спалили живцем. Народжений від цього зв'язку син Олег († 1188) єдиний з-посеред усіх Рюриковичів наділений у літописі не патронімом (за батьком), а матронімом – *Настасьчичь*. Успадкувавши за заповітом батька, але всупереч існуючому праву, столичний галицький престол, він викликав зрозуміле невдоволення законного спадкоємця покійного володаря – Володимира (1151–1198/99), а також місцевих бояр, а тому 1188 р. був ними отруєний.

Реконструкція за черепом зовнішності імовірно галицького князя Ярослава Володимирковича, прозваного у «Слові о полку Ігоревім» Осмомислом

будь-якої

Втім, Володимира Ярославовича, **Роман Мстиславович** (1155/1156–1205), котрий заручив свою доньку Феодору (бл. 1182-1184 – після 1241) у юному віці за вочевидь теж малолітнім незаконнонародженим сином останнього представника династії Ростиславовичів у Галичі – Васильком (?), був далеким від дотримання усіх норм шлюбного канонічного права, доволі «легко» трактованого серед adeptів східного обряду.

Немає, попри значну кількість досліджень до теми, остаточної відповіді про канонічність другого, укладеного не пізніше 1199 р. князем Романом при живій першій дружині Предславі Рюриківні († після 1204), шлюбу з жінкою грецького, можливо, імператорського походження. Законність дітей від другого шлюбу володаря (істориками називаються імена доньки Олени (?), синів **Данила** і Василька, майбутніх володарів королівства Русі) мусила хвилювати не лише інших руських князів, а й найближче його оточення, зокрема, галицьких вельмож і клір щонайменше до смерті першої дружини князя Романа Предслави після 1204 р., але й після цього.

Перстень, подарований імовірно князем Ярославом Володимирковичем своїй коханці Анастасії Чагр

Лише впливовість «самодержця всієї Русі», його безумовний авторитет серед Рюриковичів, наявність і вмiле ідеологічне використання у своїх землях непересічних християнських реліквій (зокрема частки Животворящого Хреста Господнього), жорстке придушення боярського опору в Галичі дозволило за життя не педалювати цієї проблеми. Але з раптовою загибеллю володаря 19 червня 1205 р. небезпека життю його сім'ї, а відтак – претензій на вакантні престолу в волинському Володимирі й Галичі, набула масштабів практично досі нечуваних в історії інших тогочасних країн Європи. Близько 40 років різні руські й іноземні династії вели перманентні війни між собою за «спадщину Романа», в яких насамкінець переможцями на короткий час вийшли його сини.

В абсолютно схожих за суттю випадках, відомих у **польській** і чеській історії XIII ст. розв'язання подібних проблем проходило набагато спокійніше. Так, після вбивства 23 листопада 1227 р. біля міста Гонсава краківсько-сандомирського князя Лешка Білого (1186–1227) його дружина, донька колишнього новгородського князя Ярослава Володимировича (бл. 1155-1165 – кінець 1205-1209) – **Гримислава** († 1258), виховувала єдиного малолітнього

сина-спадкоємця, Болеслава, з часом прозваного *Сором'язливим* (1226–1279). Аналогічно із загибеллю у битві на Моравському полі 26 серпня 1278 р. чеського короля Пшемисла II Оттокара (1231–1278), на руках його дружини, доньки колишнього галицького князя, а не раніше 1247 р. – господаря Мачви, Ростислава Михайловича († після 1264) **Кунегунди** (1245–1285) залишився 7-річний син Вацлав (1271–1305). У обох випадках, звісно, не без проблем, за короткий час прямі спадкоємці зуміли посісти батьківські престולי, адже легітимність їхньої появи на світ ніхто під сумнів не ставив. У випадку ж з Романовичами це тривало 40 років, було сповнене трагізму й драматизму не лише для них особисто, а, головню, мешканців земель, навколо яких велися ці міждинастичні пристрасті. Звісно все це мусіло мати не лише політичний, а й канонічний контекст, пов'язаний також із обставинами укладення другого шлюбу їхнім батьком.

Фрагмент Животворящого Хреста Господа нашого Ісуса Хреста – колишня реліквія династії Романовичів

Втім не лише з чоловіками династії Рюриковичів пов'язані випадки позашлюбних відносин. У 1112 р. тогочасний переяславський (від 1113 р. – київський) князь Володимир Всеволодович, прозваний *Мономахом* († 1125) видав свою доньку **Євфимію** († 1139) заміж за суттєво старшого тоді від себе **угорського короля** Коломана, названого *Книжником* (1095–1116). Через рік той звинуватив дружину у подружній зраді й відправив до батька, де вона народила сина **Бориса** (1113–1154). Жоден родич вигнаної з Угорщини жінки не заступився за її честь, що дало підстави сучасним історикам припустити зв'язок Євфимії з одруженим від 21 серпня 1104 р. із донькою київського князя Святополка Ізяславовича (1050–1113) Предславою († після 1108) рідним братом угорського короля – герцогом Алмошем (1075–1127). Князь-бастард Борис, натомість, за підтримки різних, часто найманих, сил впродовж 1130–1154 рр. неодноразово намагався посісти, як він вважав, свій законний угорський престол.

Дещо іншою, втім, схожою була ситуація з Кунегундою Ростиславівною, котра після загибелі 26 серпня 1278 р. свого чоловіка зблизилася із представником роду Фалькенштейнів Завішею (б. 1250–1290), народивши від нього сина **Єшка (Яна)** (б. 1282 – після 1337). Лише у травні 1285 р. пара одружилася, але вже у вересні Кунегунда померла від туберкульозу. Її позашлюбний син, втім, зробив блискучу кар'єру в Тевтонському ордені, куди у 8-річному віці вже як сирота був відданий на виховання. З часом став комтуром чеського Репіна, прусського Альтшауза, брав участь у хрестовому поході Яна Люксембурзького (1296–1346) і його сина Карла (1316–1378) – майбутнього чеського короля й німецького імператора проти Литви 1337 р.